

ספר משלי פרק א

(א) מְשָׁלִי שְׁלֵמָה בֶן דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: (ב) לְדַעַת חֲכָמָה וּמוֹסֵר לְהִבִּין אִמְרֵי בִינָה:
 (ג) לְקַחַת מוֹסֵר הַשְּׂכָל צְדָק וּמִשְׁפָּט וּמִשְׁרִים: (ד) לְתַת לְפִתְאִים עֲרָמָה לְנַעַר דַּעַת וּמִזְמָה:
 (ה) יִשְׁמַע חָכָם וַיּוֹסֶף לְקַח וְנָבוֹן תַּחְבֻּלוֹת יִקְנֶה: (ו) לְהִבִּין מְשָׁל וּמְלִיצָה דְּבַרֵי חֲכָמִים
 וְחִידוֹתָם:
 (ז) יִרְאֵת ה' רְאֵשִׁית דַּעַת חֲכָמָה וּמוֹסֵר אֲוִילִים בְּזוֹ:

ביאור הגר"א - משלי פרק א פסוק ו

להבין משל עכשיו מפרש מה להבין משל תורה שבכתב מכנה בשם משל כי המשל תמיד מובן אך הוא לבוש לדוגמתו וענין פלא וכן דברי תורה שבכתב הוא מובן אך נתלבש בה ענינים פלאים וזהו שצריך להבין המשל שהוא הלבוש והמליצה שהוא הנמשל.

דברי חכמים גו' ומכנה אגדת חכמים לחידה מפני שדבריהם אינם מובנים כמו חידה וא"א לחברם אם לא יבין תכליתו הנלבש בתוכה ואז יבין גם החידה ולכן דברי חכמים שהוא הנמשל ותכליתן של הדברים וחידותם הם הדברים עצמם שהוא החידה.

ועד כאן הקדמת הספר מי המחברו ולצורך מה עשאו.

וכלל כאן ד' דברים: ללמוד¹ ולעשות, והמעשה נחלק לג' והיינו: לקחת ולתת וישמע².
 וישמע ולהבין הכל אחד.

והם שמתחילה יקח האדם את עצמו לעשות, ואח"כ יהיה לו סייעתא דשמיא, ואח"כ ישמע ויבין עוד.

וחשיב כאן ט"ו דברים: ג' כללים וי"ב.

והיינו חכמה ומוסר ובינה³ הם הג' כללים.

והי"ב הן השכל צדק ומשפט ומשרים ערמה ודעת לקח ותחבולות משל ומליצה דברי גו' וחידותם

וכן הוא י"ב שבטים וג' אבות,

וכן י"ב תיבות דב"כ וג' שמות: עכ"ל.

ספר משלי פרק א

(ז) יִרְאֵת ה' רְאֵשִׁית דַּעַת חֲכָמָה וּמוֹסֵר אֲוִילִים בְּזוֹ:

1. (ב) לְדַעַת חֲכָמָה וּמוֹסֵר לְהִבִּין אִמְרֵי בִינָה:

2. (ג) לְקַחַת מוֹסֵר הַשְּׂכָל צְדָק וּמִשְׁפָּט וּמִשְׁרִים: (ד) לְתַת לְפִתְאִים עֲרָמָה לְנַעַר דַּעַת וּמִזְמָה: (ה) יִשְׁמַע חָכָם וַיּוֹסֶף לְקַח וְנָבוֹן תַּחְבֻּלוֹת יִקְנֶה: (ו) לְהִבִּין מְשָׁל וּמְלִיצָה דְּבַרֵי חֲכָמִים וְחִידוֹתָם:

3. (ב) לְדַעַת חֲכָמָה וּמוֹסֵר לְהִבִּין אִמְרֵי בִינָה:

ביאור הגר"א - משלי פרק א פסוק ז

יראת ה' כאן הוא התחלת הספר, וקאי על מ"ש לעיל שענין הספר הוא לדעת. ואומר עכשיו שהיראה הוא ראשית ותחילת הדעת, כענין שאמרו חז"ל כל שיראתו קודמת לחכמתו חכמתו מהיראה הוא ראשית ותחילת הדעת, כענין שאמרו חז"ל כל שיראתו שהוא הפורק עול והיפך בעל יראה ואוילים חכמה ומוסר בזה מפני שאם יש באדם יראת ה' ילמוד לדעת בכדי שיהא יודע ממה לשמור א"ע ודרך האדם כשרוצה את הדבר ומוצאו חביב עליו ושמור בו אבל אם אין בו יראת ה' ואינו מתיירא מן החטא אף שלומד כמה פעמים לא ימצא כי אינו לומד בכדי שיהא יודע ממה להזהר וכל מילתא דלא רמיא עליה לאו אדעתיה ולכן אף שילמדו החכמה ומוסר בזוי אצלם ולא יהיה מתקיים בהם (הגה"ה ונלע"ד מ"ש חכמה ומוסר ב' דברים כי ביראת ה' יש ב' מיני משמעות א' מלשון הבנה וזהו חכמה והב' מלשון מורא ולכן כי אם אין בו יראת ה' כלל אז החכמה ומוסר בזו):

רבנו יונה: יראת י"י ראשית דעת. תחלת כל דעת תלמוד לנפשך יראת י"י יתברך כי החכמה ומוסר אוילים בזו, שאין להם יראת ה' ואינם יקרים בעיניהם ולא תצליח בלמוד החכמה אם איננה יקרה בעיניך, ולא תתקיים בידך, ונאמר "נחלתי עדותיך" וגו' (תהלים קיט, קיא) ואז"ל (אבות ג, יא) כל שיראת חטאו קדמה לחכמתו חכמתו מתקיימת:

מלבי"ם - חלק באור הענין: יראת ה' ראשית דעת - הנה כל חכמה י"ל התחלה שעל ידה תודע החכמה והם יסודותיה, כמה שחכמת ההנדסה תבנה יסודותיה על החוש והמושכלות ראשונות, חכמת הטבע מיוסדת על הבחינה והנסיון, אבל חכמת התורה וחכמת המדות הנז' בספר זה בשם חכמה סתם, התחלותיה לא יודעו במופת השכל כנ"ל והיא מקובלת מה' אשר הכינה וגם חקרה, א"כ א"א להגיע בה לכלל דעת שידע אותה בידיעה ברורה רק ע"י המוסר ויראת ה' וכמ"ש בפסוק א', שע"י כח היראה הנטוע בנפש לירא את ה' ירא מעבור רצונו, וכיין לבו לשמור חקי החכמה הנתונים מה' ויקבעו בלבו לדברים נאמנים ואמתיים ובזה יבא במ לכלל דעת, באשר ע"י אמונתו בה' המחוקק חקי החכמה המה אצלו כדבר שהשיג ע"י החושים או מושכלות ראשונות, וזה רק למי שמאמין בה' ובמצותיו ובלתי מסתפק, אמנם האוילים (שגדר אויל הוא המסתפק ובלתי מאמין) שהם מטילים ספיקות בין על החכמה בין על יראת ה' שהוא המוסר שהיא ראשית ויסוד דעת החכמה, הם מבזים בין את החכמה בין את המוסר, וז"ש שאוילים בזו חכמה ומוסר - מפני שיראת ה' ראשית דעת - ר"ל מפני שאין לחכמה התחלה אחרת לדעת אותה ולהשיג ממנה ידיעה ברורה רק ע"י יראת ה', שזה בנוי על אמונה בה' ובחקי החכמה שבאו מאתו, אשר הם מסתפקים בכל זה ומבזים את המוסר ויראת ה' עם החכמה שנשענת עליה:

מלבי"ם - חלק באור המלים: אוילים - אויל נגזר ממלת אויל שמורה על הספק, והם האנשים המטילים ספיקות על כל דבר, וא"א להם לקבל חקי החכמה שמטילים ספק באמתתם, והאוילים אינם פתאים, כי נמצא פילוסופים גדולים שהיו מסופקים בכל דבר חכמה (סקעפטיקר) ויתבאר ענינם בכל הספר:

תוספות יום טוב מסכת אבות פרק ג משנה ט

כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו וכו' - כתב הר"ב שמקדים במחשבתו יראת חטאו לחכמתו וכו'. ובהכי מיתרץ דלא פליג אדהלל שאמר בפ' דלעיל משנה ה' אין בור ירא חטא. דהכא במחשבה קאמר ולא בפועל. שאין בור יודע איזהו חטא שיירא ממנו אבל במחשבה יכול לחשוב ולירא מכל דבר שיהיה חטא. ועיין לקמן משנה י"ז [ד"ה אם אין חכמה]. ובמד"ש מדייק רישא לסיפא דמדיוקא דרישא משמע שאם באו כאחת אין חכמתו מתקיימת. ומדיוקא דסיפא משמע דאם באו כאחת מתקיימת. ותירץ דהא אמרינן [נדה ט"ז ב] שגוזרין עליו אם יהיה חכם או טפש. והשתא לא אמר כל שיראת חטאו וכו' אלא לבטל הגזירה ההיא. ואם יראת חטאו קודמת אפי' הגזירה שיהיה טפש מקיימין בידו חכמתו. כדאמרי' [במס' מגילה] [דף ו' ע"ב] לאוקמי גרסא סיעתא דשמיא ואם חכמתו קודם וכו' הואיל ולא למד ע"מ לעשות. הנה אע"פ שהגזירה שיהיה חכם מטפשין אותו ואין חכמתו מתקיימת על העון אשר חטא שלא למד תורה לשמה דהיינו לשמור ולעשות [ותוכל להתקיים הגזירה בשאר עניניו שיהא חכם ולא בלמוד התורה כ"כ בבבא השניה] ואם באו שניהם כאחד מניחים אותו כפי טבעו כפי הגזירה שאם היא שיהיה חכם מתקיימת. ואם שיהיה טפש אינה מתקיימת. ע"כ. וכתב עוד דאית דגרסי כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת. וכל שאין יראת חטאו קודמת לחכמתו אין חכמתו מתקיימת ובדבור כל שחכמתו וכו' דוחה גרסא זו: שיראת חטאו - כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. ולהכי קאמר שיראת חטאו. שירא מן החטא שהוא מוכן שיחטא ולא קשיא דה"ל למימר כל שיראתו מהחטא קודמת וכו'. דרך חיים. ועיין בר"פ דלקמן [בד"ה] הכובש את יצרו: